

mr. ahmed adilović

karakteristični počeci kur'anskih sura

(Tajanstvena slova – slovni počeci)

Na početku 29 kur'anskih sura nalaze se karakteristični počeci, tj. od jedan do pet harfova koji ne čine riječi i koji se prilikom učenja moraju izgovarati zasebno, kao samostalni harfovi. Budući da oni samim učenjem, odnosno recitovanjem, ne ukazuju na određeno značenje, od njihova objavljivanja pa sve do danas mnogi su se pitali zašto su oni objavljeni, kakva je njihova svrha i ima li neko značenje na koje oni ukazuju. Shodno tome, u skoro svim komentarima Kur'ana i djelima koja se bave kur'anskim znanostima pokušava se odgovoriti na ta pitanja. Mnogi učenjaci odgovarali su na to pitanje, pisali studije itd., ali se ipak ne može sa sigurnošću utvrditi koji je odgovor tačan. Na kraju odgovora obično ti učenjaci kažu: „A Allah najbolje zna.“ (والله أعلم)

U svakom slučaju, komentatori Kur'ana te harfove smatraju oblikom kur'anske nadnaravnosti (i'džaz), jer se ta pojava može naći samo u Kur'anu, što je jedan od pokazatelja da njegov autor nije mogao biti čovjek. I, zaista, piscima i autorima raznih djela nije palo na pamet da nešto slično urade, tj. da pojedina poglavlja svojih djela počnu pojedinim slovima alfabetu, tražeći da se ona prilikom čitanja izgovaraju kao prilikom nabranjanja slova alfabetu, npr: *a-be-ce-de-ef-ge-ha* itd.

U literaturi na arapskom jeziku za ta slova, odnosno za te početke sura, najčešće se koriste slijedeći nazivi:

- الحروف المتقطعة, ili: الحروف المتقطعة, što bi se moglo prevesti kao „pojedinačna, samostalna ili odvojena slova“;

- حروف التهجى, što znači „slova koja se cjelovito izgovaraju“;
- قواطع السور, tj. „počeci sura“.

U orijentalističkoj literaturi na evropskim jezicima ti počeci uglavnom su nazivani „tajanstvenim slovima“ (the mysterious letters).¹ Na našem jeziku za njih su uglavnom korišteni slijedeći nazivi: „kur'anski inicijali“, „kratice“, „tajanstvena slova“, „počeci sura“ i „slovni počeci“. Pored tih, mišljenja smo da bi vrijedan pažnje bio i naziv „karakteristični počeci sura“.

Struktura karakterističnih početaka sura

U tim karakterističnim počecima navedeno je četrnaest harfova u četrnaest oblika, odnosno kombinacija:

1. *Sad* (ص), naveden na početku istoimene sure *Sad*;
2. *Kaf* (ق), u istoimenoj suri *Kaf*;
3. *Nun* (ن), u suri *El-Kalem*;
4. *Ha-Mim* (حم), u šest kur'anskih sura: *El-Mu'min*, *Fussilet*, *Ez-Zuhruf*, *Ed-Duhan*, *El-Džasija* i *El-Ahkaf*;
5. *Ta-Ha* (طه), u suri *Ta-Ha*;
6. *Ta-Sin* (طس), u suri *En-Neml*;
7. *Ja-Sin* (يس), u suri *Ja-Sin*;
8. *Elif-Lam-Mim* (الم), u šest sura: *El-Bekara*, *Alu Imran*, *El-Ankebut*, *Er-Rum*, *Lukman* i *Es-Sedžda*;
9. *Elif-Lam-Ra* (الر), u pet sura: *Junus*, *Hud*, *Jusuf*, *Ibrahim* i *El-Hidžr*;
10. *Ta-Sin-Mim* (طسم), u dvije sure: *Eš-Šuara* i *El-Kasas*;
11. *Elif-Lam-Mim-Sad* (المص), u suri *El-E'raf*;
12. *Elif-Lam-Mim-Ra* (المر), u suri *Er-Ra'd*;
13. *Kaf-Ha-Ja-Ajn-Sad* (كهييحص), u suri *Merjem*, i
14. *Ha-Mim-Ajn-Sin-Kaf* (حم عسق), u suri *Eš-Šura*.²

Iz navedenog se vidi da, kad je riječ o broju harfova u kombinacijama, postoji pet različitih oblika: u prva tri slučaja radi se o navođenju samo po jednoga harfa, u slijedeća četiri

¹ Vidi: A. T. Welch, *Al-Kur'an*, prijevod s engleskog: Enes Karić, Islamski teološki fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 1986., str. 65.

² Budući da su u suri *Eš-Šura* prva dva harfa navedena kao poseban ajet, odvojeno od ostala tri harfa, neki autori ta dva harfa ubrajaju u grupu kombinacija s dva slova, a preostala tri u kombinacije s tri slova, zbog čega proizlazi da u Kur'anu ukupno ima trinaest kombinacija tih harfova. Vidi npr.: Subhi es-Salih, *Mebahis fi ulumi-l-Kur'an*, Daru-l-ilm li-l-melajin, Bejrut, 2000., XXIV izd., str. 234, 235.

slučaja (4.-7.) navedena su po dva harfa, zatim u tri slučaja (8.-10.) po tri harfa, u dva slučaja (11. i 12.) po četiri, te u dva slučaja (13. i 14.) po pet harfova. Pored toga, vidljivo je da su u tim počecima sura najviše zastupljena slova *Elif*, *Lam* i *Mim*, a najmanje puta se spominju *Kaf* i *Nun*. Radi lakšeg pamćenja tih harfova, u literaturi se navodi nekoliko izreka koje obuhvataju svih četrnaest harfova, od kojih je najpoznatija: *Nass hakim kati lehu sirr* (نص حكيم قاطع له سر).³ Ukupno, uključujući i ponavljanja, u tim počecima sura navedeno je 78 harfova.

Kad je riječ o mjestu objave tih početaka, odnosno tih sura, 27 ih je objavljeno u Meki, a samo dvije u Medini. Radi se o surama *El-Bekara* i *Alu Imran*, koje su prve sure objavljene u Medini.

Razlozi objavljivanja tih harfova

Interesantno je da nema ni jednog ajeta ni vjerodostojnog hadisa koji objašnjavaju razlog zašto su ti harfovi objavljeni. Kao odgovor na pitanje zašto su oni u toj formi objavljeni, odnosno šta se njima želi reći, islamski učenjaci ponudili su oko trideset odgovora, od kojih ćemo neke spomenuti u daljem tekstu.

1. To je izazov idolopoklonicima, kao i svima onima koji ne vjeruju u Kur'an kao Allahovu objavu. Tim harfovima kao da im Allah poručuje: Evo, Kur'an je napisan običnim harfovima arapskoga jezika, tj. od istih harfova koje i vi koristite, pa izvolite napisati nešto slično Kur'anu, ako tvrdite da ga je čovjek napisao! Dakle, ti harfovi su u kontekstu ajeta koji pozivaju nevjernike, ako tvrde da je Kur'an ljudsko djelo, da sami napišu slično djelo, nekoliko njegovih dijelova, ili samo nekoliko ajeta koji bi bili ravni kur'anskim.

To je jedan od najfrekventnijih odgovora, a ponudio ga je, pored Ibn Kesira, Zamahšerija, Ibn Tejmije i ostalih, i Sejjid Kutb, koji je imao izuzetan osjećaj s aspekta arapskoga jezika za ono što se hoće reći kur'anskim tekstom. Kutb ukazuje na činjenicu da je čovjek stvoren od zemlje, te da čovjek od zemlje može napraviti ciglu, crijep, posudu ili neku spravu, dok Uzvišeni

³ Pošto se radi o rečenici formiranoj da bi se zapamtili ti harfovi, njeno značenje nije bitno. Ipak, ona znači: „Mudar i kategoričan tekst ima tajnu.“

Allah od te iste zemlje stvara čovjeka, kao živo biće. Zatim, čovjek od slova piše prozu i poeziju, koje su prolazne i manjkave, dok Uzvišeni od tih istih slova objavljuje Kur'an, koji je vječan i savršen. Dakle, razlika između ljudske i Allahove tvorevine jeste kao razlika između mrtvog tijela i duše.⁴

2. To su imena sura na čijim se počecima nalaze. Taberi navodi predanje od Zejda ibn Eslema, iz kojeg se vidi da je on zastupao taj stav. U okviru toga mišljenja Taberi navodi pitanje: „Kako to mogu biti imena sura kada nekoliko sura počinje istim harfovima?“ Zatim on odgovara da kod toga treba postupiti isto kao i kod imena ljudi, kada se desi da dva ili više njih imaju ista imena – u tom slučaju razlikujemo ih po njihovim prezimenima, ili nekim drugim karakteristikama. „Tako isto“, kaže Taberi, „druga sura u Kur'anu može se zvati 'Elif-Lam-Mim El-Bekara', ili 'Elif-Lam-Mim zalike-l-Kitab', a treća 'Elif-Lam-Mim Alu Imran', 'Elif-Lam-Mim Allahu la ilahe illa Huve-l-Hajju-l-Kajjum'“ itd.⁵

Pored Taberija, još su neki učenjaci obrazlagali taj odgovor na sličan način. Međutim, prema općeprihvaćenom načinu nazivanja kur'anskih sura, po tim harfovima, odnosno po svojim počecima, nazvane su samo slijedeće sure: *Ta-Ha*, *Ja-Sin*, *Sad* i *Kaf*.

3. To su imena Kur'ana. Naime, poznato je da Kur'an ima više imena: *Kitab*, *Furkan*, *Tenzil*, *Zikr* itd, pa zagovarači ovog stava kažu da su i karakteristični počeci sura ustvari neka od brojnih imena posljednje Allahove objave, ili da ukazuju na neka od njenih imena, npr. *Kaf* na *El-Kur'an*. U tefsirima se navodi više predanja o toj temi, a Taberi u svome komentaru Kur'ana navodi predanja od Katade, Mudžahida i Ibn Džurejdža, u kojima oni za *Elif-Lam-Mim* kažu da je jedno od imena Kur'ana.

4. Ti harfovi simboliziraju Allahova imena. Npr., *Elif* je simbol imena *Allah*, harf *Lam* simbolizira ime *El-Latif* (o Svemu Obaviještenj), harf *Mim* ime *El-Melik* (Vladar), harf *Ra Er-Rahim*

⁴ Više o tome vidi na početku Kutbova tumačenja sure *El-Bekara* u njegovom tefsiru *Fi zilali-l-Kur'an*.

⁵ Više o tome vidi na početku Taberijeva tumačenja sure *El-Bekara* u njegovom tefsiru *Džamii-l-bejan an te'vili aji-l-Kur'an*.

(Milostivi) itd. I u prilog ovoj tvrdnji postoji više predanja od prvih generacija. Tako npr. Sujuti u Itkanu navodi predanje od Ibn Abbasa da se harfovima *Elif-Lam-Ra*, *Ha-Mim* i *Nun* ukazuje na Allahovo ime *Er-Rahman* (الرحمن – Svemilosni). Zatim imamo predanje od Muhammeda ibn Ka'ba el-Kurezija u kojem stoji da je *Elif-Lam-Mim-Sad* kratica za imena: *Allah*, *Er-Rahman* i *Es-Samed* (Utočište svemu), te drugo predanje od Ibn Abbasa da *Kaf-Ha-Ja-Ajn-Sad* ukazuje na sljedeća imena: *El-Kerim* (Časni), *El-Hadi* (Onaj Koji upućuje), *El-Hakim* (Mudri), *El-Alim* (Koji dobro poznaje) i *Es-Sadik* (Istinoljubivi).⁶

5. Ti harfovi su Allahovo najveće ime, ili ukazuju na njega. U prilog tome Taberi navodi dva predanja u kojima stoji da je Ibn Abbas za te harfove rekao: „To je Allahovo najveće ime.“⁷ Sujuti također navodi dva predanja od Ibn Abbasa i Abdullaha ibn Mes'uda, prema kojima su obojica dali slične izjave o tome pitanju.⁸

6. To su znakovi za početak sura na čijem čelu se nalaze. Sujuti navodi dva predanja, od Mudžahida i Ibn Džurejdža, u kojima se navodi da su oni tako protumačili te harfove. Tu se, također, ukazuje na sličan postupak kod nekih kasida iz preislamskoga perioda.⁹ Međutim, učenjaci koji ne prihvataju to objašnjenje kažu da se kod kasida navodilo samo *bel*, ili *la bel*, za razliku od karakterističnih početaka sura, gdje ima četrnaest raznih oblika.

7. To su zakletve kojima se Allah zaklinje na početku određenih sura. Poznato je da se Uzvišeni u Kur'anu kune raznim stvarima, kojima ukazuje na njihovu važnost, pa bi ti harfovi, prema tom mišljenju, također bili zakletve koje Uzvišeni koristi u Objavi. U prilog tome stavu navode se predanja od Ibn Abbasa i Ikrime.¹⁰

8. To su skraćenice određenih iskaza, ili rečenica. Tako se u tefsirima navode predanja od Ibn Abbasa i Seida ibn Džubejra

⁶ Vidi: Dželaluddin es-Sujuti, *El-Itkan fi ulumi-l-Kur'an*, Daru-t-turas, Kairo, bez god. izd., III dio, str. 21, 22.

⁷ Vidi početak Taberijeva tumačenja sure *El-Bekara*.

⁸ Vidi: Dželaluddin es-Sujuti, *El-Itkan fi ulumi-l-Kur'an*, III dio, str. 24.

⁹ Vidi: isto, III dio, str. 24.

¹⁰ Vidi npr. početak Taberijeva tumačenja sure *El-Bekara*.

da je *Elif-Lam-Mim* skraćénica, te da *Elif* ukazuje na zamjenicu *Ene* (Ja), *Lam* na ime *Allah* i *Mim* na glagol *a'lemu* (znam), te da njome Uzvišeni poručuje: *Ja, Allah, znam* (أنا الله أعلم)!¹¹ U drugom predanju navodi se da je, po istom principu, Ibn Abbas rekao da *Elif-Lam-Ra*, ustvari, znači: *Ja, Allah, vidim* (أنا الله أرى)!¹²

9. To su šifre kojima se ukazuje na broj godina koliko će nešto trajati ili kada će se nešto desiti. Naime, poznato je da u semitskim jezicima svako slovo ima svoju brojčanu vrijednost, tj. da se njime ukazuje na određeni broj. Tako se u nekim tefsirskim djelima, doduše sa slabim nizom prenosilaca, prepričava navodni događaj s medinskim Jevrejima, koji su se zadivili tim harfovima i pretvarajući ih u njihove brojčane vrijednosti dobili iznos godina, odnosno period u kojem će egzistirati muslimanski ummet. Prema toj verziji, prvo su čuli samo za neke harfove, pa su izračunali da se radi o 71 godini, pa su taj broj povećavali kako su saznavali za ostale harfove, te su došli do perioda od 704 godine. Ali, kada su čuli da ima još harfova, onda su rekli da je to nejasna stvar. Poret toga, navodi se da su neki učenjaci iz početka sure *Er-Rum: Elif-Lam-Mim. Gulibeti-r-rum* (*Elif-Lam-Mim. Bizantijci su pobijedeni*) izračunali godinu kada će muslimani osloboditi Jerusalem od krstaša, tj. 583. godinu po Hidžri, što se stvarno i dogodilo.¹³ Međutim, Sujuti, kao i neki drugi učenjaci, navode riječi Ibn Hadžera, koji kaže da to mišljenje, tj. predviđanje događaja na osnovu pretvaranja slova u njihove brojčane vrijednosti, nije tačno, jer je u vjerodostojnom predanju navedeno da je Ibn Abbas to mišljenje osudio i ubrojio ga u varku i sihr.

10. Svaki od tih harfova ukazuje na više značenja. Zastupnici toga mišljenja ukazuju na to da Allah nije bez razloga te harfove objavio na taj način, tj. tako da ukazuju na više stvari, pa ih u tome smislu treba i tumačiti. U prilog tome stavu Taberi navodi dva predanja, od kojih je prvo od Rebia ibn Enesa, u kojem stoji da je on, između ostalog, rekao: „Svaki od tih harfova jeste ključ za jedno od Njegovih imena, svaki od tih harfova ukazuje

¹¹ Vidi: isto.

¹² Vidi: Dželaluddin es-Sujuti, *El-Itkan fi ulumi-l-Kur'an*, III dio, str. 21.

¹³ Više o tome vidi: isto, III dio, str. 25, 26.

na Njegove blagodati i iskušenja, i svaki od tih harfova govori o dužini života nekog naroda i terminu njihovog kraja.¹⁴ Taberi se opredjeljuje za taj stav, s tim što dodaje da ta slova, pored spomenutih, mogu ukazivati i na druga značenja. Zatim on postavlja pitanje kako jedan harf može imati više značenja, pa odgovara da je ista stvar kod riječi, jer ima puno riječi koje imaju više značenja, kao što je npr. slučaj s riječima *ummet*, *din* i sl. Pored toga, on kaže da je najveći dokaz da ti harfovi ukazuju na više značenja to što Poslanik, s.a.v.s., koji je bio zadužen da tumači Objavu, nije rekao da ti harfovi imaju samo jedno značenje, čime je ostavio otvorenom mogućnost da oni ukazuju na više značenja.

11. To su nejasni (mutešabih) ajeti, čije značenje zna samo Uzvišeni Allah (مَا اسْتَأْذَنَ اللَّهُ بِعَلَمِهِ). U prilog tome mišljenju obično se navodi predanje od Eš-Ša'bija, u kojem stoji da je upitan o karakterističnim počecima sura, pa je rekao: „Svaka knjiga ima svoju tajnu, a tajna Kur'ana su počeci sura.“¹⁵ Neki mufessiri navode i predanje u kojem stoji da je Ebu Bekr rekao: „U svakoj knjizi Allah ima Svoju tajnu, a Njegova tajna u Kur'anu jesu počeci sura.“¹⁶ Pošto nema kategoričkog dokaza o značenju tih harfova, zastupnici toga mišljenja smatraju da je bolje ne upuštati se u njihovo tumačenje nego vjerovati u njih takve kakvi jesu, a znanje o njima prepustiti Allahu.¹⁷ Ibn Kesir u svome Tefsiru navodi da su toga stava, između ostalih, bili: prva četverica halifa: Amir eš-Ša'bi, Sufjan es-Sevri i Ibn Hibban.¹⁸ Pored njih, čuveni Sujuti se također opredijelio za taj stav kao najispravniji, pa karakteristične harfove obrađuje u okviru teme o mutešabih-ajetima.

Islamski apologetičari (mutekellimun) pobijaju taj stav, govoreći da nema smisla da se u Allahovoj knjizi nalazi nešto što ljudi ne mogu razumjeti, jer im je On objavio tu knjigu da

¹⁴ Vidi početak Taberijeva tumačenja sure *El-Bekara*.

¹⁵ Vidi: Dželaluddin es-Sujuti, *El-Itkan fi ulumi-l-Kur'an*, III dio, str. 21.

¹⁶ Vidi početak Razijeva tumačenja sure *El-Bekara* u njegovom tefsiru *Mefatihul-gajb*.

¹⁷ „...pobožni muslimani, koji su smatrali uzaludnim pokušaje da se prodre u te tajne, bili su, nema nikakve sumnje, jedini mudri.“ Vidi: Nerkez Smailagić, *Uvod u Kur'an*, Zagreb 1975., str. 115.

¹⁸ Vidi početak Ibn Kesirova tumačenja sure *El-Bekara*.

bi je oni razumjeli i radili po njoj. U prilog tome oni zatim navode čak četrnaest ajeta, jedan hadis, izreku od hazreti Alije i logičke dokaze.¹⁹

12. To je način skretanja pažnje onome kome se Kur'an uči / recituje. To mišljenje, između ostalih, zastupaju Ibn Atija i El-Huvejji. Obrazlažući taj stav, El-Huvejji kaže da je sasvim logično da je Poslanik, s.a.v.s., znao biti zauzet nekim stvari-ma, pa bi mu Džibril izgovaranjem tih harfova (kao dijelova Objave) na neuobičajen način privukao pažnju, a na taj način je i on kasnije privlačio pažnju ljudi. Zatim El-Huvejji kaže da pri tome Uzvišeni nije objavio uobičajene načine privlačenja pažnje (riječima *ela*, ili *emma*), jer je Kur'an iznad ljudskog govora, pa je privlačenje pažnje neuobičajenim citiranjem određenih harfova interesantnije i efektnije.²⁰ Pored toga, normalno je da čovjek skreće pažnju slušaoca na momenat kada hoće iznijeti važne detalje svoga govora, što je isti princip i u Kur'anu, jer se nakon tih harfova govori o Kur'anu, objavi i poslanstvu Muhammeda, s.a.v.s.²¹

13. Pošto mnogobošci nisu htjeli slušati kur'anske ajete, ti harfovi su bili iznenađenje za njih, pa bi ih počeli slušati, nakon čega bi onda slušali i ajete koji su slijedili, odnosno početke sura u okviru kojih se ta slova nalaze. To je mogao biti razlog da neki od njih počnu slušati i ostale ajete i tako shvate istinu i prihvate Pravi put. Neki učenjaci ovo mišljenje navode kao posebno, a neki u okviru prethodnog mišljenja.²²

14. Ti harfovi matrica su za očuvanje arapskoga pisma, jer je Kur'an na taj način sačuvao sve harfove u arapskom jeziku. Interesantno je da je u tim harfovima zastupljena tačno polovica harfova arapskoga jezika, tj. 14,²³ te da se svi ostali iz

¹⁹ Opširnije o tome vidi početak Razijeva tumačenja sure *El-Bekara*.

²⁰ Vidi: Dželaluddin es-Sujuti, *El-Itkan fi ulumi-l-Kur'an*, III dio, str. 27.

²¹ Subhi es-Salih, *Mebahis fi ulumi-l-Kur'an*, str. 244-246.

²² Vidi: Dželaluddin es-Sujuti, *El-Itkan fi ulumi-l-Kur'an*, III dio, str. 27.

²³ U mnogim djelima navodi se da je u arapskome jeziku ukupno 28 slova, dok se u nekim navodi da ih je, ustvari, 29. Razlika je u tome da li *Lam-Elif* uzeti u obzir kao zaseban harf, ili kao spoj *Lama* i *Elifa*. Tako npr. čuveni Zamahšeri i Zerkeši smatraju da ih ima 29. Vidi početak Zamahšerijeva tumačenja sure *El-Bekara* u njegovom tefsiru *El-Keššafu an hakaiki-t-tenzili ve ujunu-l-ekavili fi vudžuhi-t-te'vili*. Vidi, također: Muhammed ibn Abdullah ez-Zerkeši, *El-Burhan fi ulumi-l-Kur'an*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1988., I, str. 226.

njih mogu izvesti. Npr. iz harfa *Sin* upotrebom tačaka dobije se harf *Šin*, iz harfa *Sad* (ص) dodavanjem tačke dobije se harf *Dad* (ض) itd.²⁴ Dakle, budući da je u tim počecima sura navedeno 14 harfova, time se htjelo ukazati na svih 28 slova arapskoga jezika. Zatim, neki navode i podatak da je u tim počecima sura navedena tačno polovica svih harfova po grupama: grlenih, usnenih, zvučnih, bezzvučnih itd.²⁵ Pored toga, u činjenici da se u tim karakterističnim počecima nalaze od jedan do pet slova, mnogi vide aluziju na riječi arapskoga jezika, koje su, također, sastavljene od jednog do pet harfova.²⁶

15. Ti harfovi, naročito *Elif-Lam-Mim*, ukazuju na početak, sredinu i kraj svega: svijeta, ljudskog života itd. Naime, *Elif*, odnosno *Hemze*, jeste grleni glas, i on je na početku ishodišta glasova, *Lam* je glas jezika i nepca, a dolazi iz sredine usta, a *Mim* je usneni glas. Dakle, oni dolaze s početka, iz sredine i s kraja ishodišta glasova, čime se aludira na početak, sredinu i kraj svega na ovome svijetu. Dodatan argument za to mišljenje jeste to što se u surama koje počinju tim harfovima govori o tajni života i smrti, o početku i kraju života, te proživljenju nakon smrti.²⁷

16. Ti harfovi su pohvala Allahu, dž.š. Naime, prema jednom predanju Ibn Abbas je rekao da je Allah te harfove objavio kao vid iskazivanja pohvale samome Sebi.²⁸ Iz dosadašnjih odgovora vidi se da se mnoga, različita mišljenja prenose od Ibn Abbasa, što je nelogično. Pri tome treba imati u vidu da je u tefsirskoj literaturi poznata pojava da se Ibn Abbasu, zbog njegova autoriteta, pripisuju stavovi koje on nije zastupao. Da bi

²⁴ Poređenjem tih 14 harfova s drugom polovicom arapskog alfabeta dolazi se do zaključka da tri ili četiri slova u drugoj polovici nemaju svoje parnjake u prvoj polovici, zbog čega ta teorija izgleda manjkava. Međutim, objašnjenje za to jeste to da u početku nije bilo tačaka na harfovima i ispod njih, te da su se mushafi pisali kufanskim pismom, kod kojeg je ista slovna oznaka bila za slova *Kaf*, *Fa* i *Vav*, a druga slovna oznaka bila je za slova *Kaf*, *Dal* i *Dhal* (ذ). Dakle, u oba slučaja drugo i treće slovo predstavljeno je prvim. Vidi: Encyclopaedia of the Qur'an, Brill, Leiden-Boston, 2003., III, str. 472.

²⁵ Više o tome vidi: Dželaluddin es-Sujuti, *El-Itkan fi ulumi-l-Kur'an*, III dio, str. 28.

²⁶ Vidi: Subhi es-Salih, *Mebahis fi ulumi-l-Kur'an*, str. 236.

²⁷ Više o tome vidi: *Prijevod Kur'ana s tefsiirom i komentarom na bosanskom jeziku*, SKD Bavario Verlag – München, prijevod s njemačkog: Ramo Atajić, München, 2001., I, str. 7.

²⁸ Vidi početak Razijeve tumačenja sure *El-Bekara*.

se pokušalo doći do njegovih stvarnih stavova, potrebno je, kao i u hadiskoj znanosti, provjeriti nizove prenosilaca tih predanja.

17. Pažljivim promatranjem sadržaja sura na čijim se počecima nalaze ti harfovi može se uočiti da postoji sličnost u sadržaju sura koje počinju istim harfovima. Tako npr. u surama koje počinju harfovima *Ha-Mim* govori se o Knjizi koja se objavljuje od Allaha, u surama koje počinju s *Elif-Lam-Ra* govori se da su to ajeti Knjige, u surama koje u početku imaju harf *Mim* odbacuje se sumnja onih koji ne vjeruju u Kur'an itd. Toliko naši umovi mogu dokučiti, a, pored toga, to su simboli koje je Allah poslao Poslaniku, koje mi ne možemo shvatiti.²⁹

18. Ti harfovi dokaz su da autor Kur'ana nije Muhammed, s.a.v.s., nego Allah, dž.š. Naime, općepoznato je da Poslanik nije znao ni čitati ni pisati, pa ne bi bilo čudno ako bi on izgovarao određene riječi i rečenice. Međutim, iznenađujuće je da on na početku 29 sura jedan broj harfova nije izgovarao kao dijelove riječi, nego njihovim nazivima, što priliči samo onome ko je obrazovan, odnosno ko je naučio čitati i pisati, budući da nepismen čovjek ne zna nazive slova. Zato je i to jedan od dokaza da Kur'an nije izmislio Poslanik, nego da mu je objavljen od Allaha.³⁰

19. Ti harfovi znak su koji je Allah najavio Jevrejima. Naime, budući da je Muhammed, s.a.v.s., i u Tevratu najavljen kao poslanik, prema zastupnicima toga stava, Bog je Jevrejima najavio da će u objavi koja bude objavljuvana putem toga poslanika biti ti karakteristični harfovi. To im je trebao biti znak da prepoznaju istinitost Poslanika i Kur'ana.³¹

20. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća Rešad Halifa iznio je interesantnu teoriju da u Kur'anu postoji savršen sklad matematičkih operacija, te da se ti harfovi uklapaju u te operacije. On polazi od ajeta: „Nad njim je devetnaest.“ (*El-Mudde-sir*, 30.) Iako se u tom ajetu govori o Džehennemu, on smatra da se taj ajet može odnositi i na Kur'an i matematičke operacije

²⁹ Više o tome vidi: Muhammed Husejn et-Tabatabai, *El-Mizan fi tefsiri-l-Kur'an*, Muessetu-l-A'lemi li-l-matbuat, Bejrut, 1997., XVIII, str. 8, 9.

³⁰ Opširnije o tome vidi početak tumačenja sure *El-Bekara* od Muhammeda Mutevellija eš-Ša'ra'vija u njegovom tefsiru.

³¹ Vidi: Dželaluddin es-Sujuti, *El-Itkan fi ulumi-l-Kur'an*, III dio, str. 28.

u njemu, sve u vezi s brojem 19, koji je izuzetno težak za matematičke operacije. Između ostalog, on ukazuje na to da bismilla ima devetnaest harfova, što je djeljivo s brojem sura u Kur'anu ($114:19=6$), te da je zbir karakterističnih harfova u suri na čijem početku se nalaze uvijek djeljiv s 19. O tome je na našem jeziku objavljen prijevod djela „Kur'an najsavršenija mu'džiza“, koje je napisao Ahmed Deedat.³²

Potaknuti tim otkrićima, jedan broj intelektualaca širom svijeta nastavio je takvo istraživanje matematičkih relacija u Kur'anu, pa i harfova na počecima sura.³³ Na našem jeziku u tome smjeru svoja istraživanja objavljivali su: Kasim Hadžić,³⁴ Zulfikar Resulović³⁵ i Lutvo Kurić.³⁶ Ipak, treba reći da u vezi s teorijom o savršenom skladu matematičkih operacija u Kur'anu i elektronskim proučavanjem Kur'ana postoji određen broj prigovora. Naime, analizirajući takve pokušaje, neki istraživači su došli do zaključka da u njima ima određenih nedosljednosti i zanemarivanja određenih činjenica da bi se došlo do željenih rezultata.³⁷

21. Pored tih objašnjenja u vezi sa svim slučajevima karakterističnih početaka sura³⁸ postoji popriličan broj mišljenja u vezi sa značenjem pojedinih početaka, od kojih izdvajamo:

³² Vidi: Ahmed Deedat, *Kur'an najsavršenija mu'džiza*, prijevod s engleskog jezika, Starješinstvo Islamske zajednice, Sarajevo, 1989.

³³ Vidi, između ostalog: Abdurrezzak Nevfel, *El-l'džazu-l-adedi li-l-Kur'ani-l-kerim*; Ahmed Abdulvehhab i Mustafa Ebu Sejf Berdan, *El-Menzumatu-l-adedijje fi-l-Kur'ani-l-Azim*, Mektebetu Vehbe, Kairo, 1998.

³⁴ Vidi, između ostalog: Kasim Hadžić, *Početne riječi i inicijali u Kur'anu*, „Takvim 1981.“, str. 76-87.

³⁵ Vidi: Zulfikar Resulović, *Skladnost brojnih vrijednosti kur'anskih inicijala bazirana na broju trinaest*, „Islamska misao“, novembar 1989., br. 131, str. 44-47; *Kur'anska sigla A.L.R.*, Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ 1986., str. 18-20; *Sigle kao naslovi sura integralni dio Kur'ana*, Glasnik VIS-a u SFRJ 1986., str. 529-539; *Inicijali (skraćeni) u Kur'anu*, „Preporod“, 1981., 5/III itd.

³⁶ Vidi: Lutvo Kurić, *Mudrost Božijeg stvaranja svijeta: kur'anske šifre devetnaest i sedam*, Emer, Travnik, bez god. izd.

³⁷ Više o tome vidi: Fahd ibn Abdurrahman ibn Sulejman er-Rumi, *Ittidžahatu-t-tefsir fi-l-karni-r-Rabi ašer*, Saudijska Arabija, bez izdavača, 1986., II, str. 697-702.

³⁸ U vezi s tim harfovima Alusi bilježi jednu anegdodu o nadmudrivanju nekih šijja i sunija. Naime, želeći potvrditi šijjske stavove kur'anskim tekstom, neke šijje su od tih 14 harfova iskombinovale rečenicu koja ide njima u prilog: *سراط علي حق تسكه* (Alijin put je istina i trebamo ga se držati). Kao odgovor na to, neke sunije su od istih harfova sastavile rečenicu koja ide sunijama u prilog: *سبح طريقك مع السنة* (Tvoj put je ispravan sa sunnetom / sunijama). Pored toga, Alusi navodi još neke anegdote i kaže da se čudesne i zadivljujuće stvari u vezi s tim harfovima ne mogu izbrojati i da im nema kraja. Opširnije o tome vidi početak Alusijeva tumačenja sure *El-Bekara* u njegovom tefsiru *Ruhu-l-meani*.

- Harfovi *Ta-Ha* i *Ja-Sin* su skraćenice, a znače: *O čovječe* (Ja redžul, ja insan); *O Muhammede* (Ja Muhammed);
- Harfovi *Ta-Ha* i *Ja-Sin* imena su Poslanika, s.a.v.s.;
- Harfovi *Ja-Sin* skraćenica su od: *O prvaku poslanika* (Ja sejjide-l-murselin), a harf *Sad* (ص) skraćenica je od rečenice: *Istinu je rekao Allah* (Sadekallah);
- Harf *Kaf* skraćenica je od rečenice: *Ustraj* (Kif ala), *Muhammede, u svojoj misiji i izvršavanju onoga što ti je naređeno*;³⁹
- Harfovi *Elif-Lam-Mim* ukazuju na Allaha, Džibrila i Muhammeda, tj. na put Objave od Allaha, preko Džibrila do Poslanika, s.a.v.s. U tome slučaju *Elif* i *Mim* ukazuju na prva slova riječi na koje se odnose, a *Lam* na posljednje: Džibril.⁴⁰

Stavovi orijentalista

Orijentalisti na Zapadu u posljednjih 250 godina iskazali su veliko interesovanje za karakterističnim počecima sura. Pored objašnjenja klasičnih islamskih učenjaka, oni su ponudili nove odgovore i napisali veći broj studija o toj temi. Treba naglasiti da su oni Kur'anu, pa i tim harfovima, pristupali na svoj način, polazeći za pretpostavkom da je Kur'an ljudsko, a ne Božije djelo. Evo istaknutijih odgovora koje su oni ponudili.

1. Theodor Nöldeke je 1860. godine objavio djelo u kojem iznosi mišljenje da su ta slova inicijali vlasnika rukopisa iz kojih je Zejd prepisivao tekst Kur'ana prilikom prve kodifikacije, za vrijeme halife Ebu Bekra. Prema toj teoriji, ta slova ne spadaju u tekst Kur'ana, nego ih je Zejd upisao kako bi označio od kojeg je ashaba preuzeo rukopis s tom surom, ili dijelom Kur'ana. Tako npr. *Elif-Lam-Mim-Ra* ukazuje na nekog El-Mugiru, *Elif-Lam-Ra* (kao: za) na El-Zubejra, *Ha-Mim* na Abdurrahmana itd. Kasniji prepisivači kur'anskog teksta nisu znali značenje tih slova, tako da su ona nenamjerno ušla u sadržaj Kur'ana. „Ovo gledište bilo je široko prihvaćeno od tada u Evropi, a ponovno je bilo prihvaćeno i branjeno 1901. godine

³⁹ Više o tome vidi: Dželaluddin es-Sujuti, *El-Itkan fi ulumi-l-Kur'an*, III dio, str. 28-30.

⁴⁰ Vidi početak Razijeva tumačenja sure *El-Bekara*.

od H. Hirschfelda, koji, međutim, smatra svako slovo inicijalom različitog vlasnika...“⁴¹ Međutim, „teoriju Nöldekea su i sami orijentalisti odbacili kao naivnu, jer bi bilo apsurdno da se inicijali vlasnika rukopisa nađu u temeljnoj islamskoj knjizi. Pogotovo je ova teorija naivna ukoliko se na temelju hadisa Allahova Poslanika zna da je on u namazu ova slova izgovarao kao integralni tekst Kur’ana.“⁴² Kasnije je Nöldeke napustio taj stav i zaključio da su ta slova dio kur’anskog teksta, ali da su ona samo mistična aluzija na Nebesku knjigu.

2. Orientalista Loth primijetio je da se ta slova pojavljuju u kasnim mekanskim i ranim medinskim surama kada se Muhammed „primicao blizu judaizma“, te zbog toga zaključuje da su ta slova „kabalistički simboli koji stoje za naročite ključne riječi i fraze u surama ispred kojih se nalaze“.⁴³ To je mišljenje, također, neutemeljeno, najmanje iz dva razloga. Prvi je činjenica da je te harfove sam Poslanik izgovarao prilikom učenja Kur’ana, a drugi je to što je iz Poslanikovog životopisa poznato da on nije imao priliku, a ni potrebu, upoznati se s jevrejskom kabalom.

3. Hans Bauer je 1921. godine iznio teoriju prema kojoj su ta slova kratice za ključnu riječ u suri u kojoj se nalaze. Tako npr. *Ja-Sin* kratica je od riječi *jes’a* (žurno), u 20. ajetu te sure, *Sad* (ص) je kratica od riječi *safinat* (rasni konji) u 31. ajetu sure *Sad*, a *Kaf* je kratica riječi *karinuhu* (njegov drug) u 23. i 27. ajetu sure *Kaf*.⁴⁴ „Međutim, i ova teorija Hansa Bauera ne može naći potpuna rješenja za svaki slučaj pa se uzima kao proizvoljna.“⁴⁵

4. James A. Bellamy izašao je 1973. godine sa stavom da su ta slova, ustvari, skraćeni oblici bismille (besmela), da su ih pisari Objave stavljali pred početak nekih sura kao skraćenu bismillu, te da to kasniji prepisivači Kur’ana nisu prepoznali, nego su bismillu u cijelosti pisali ispred tih slova. Da bi se to mišljenje primijenilo na sve karakteristične početke sura, Bellamy

⁴¹ A. T. Welch, *Al-Kur’an*, str. 67, 68.

⁴² Enes Karić, *Uvod u tefsirske znanosti*, I dio, Islamski teološki fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 1988., str. 74.

⁴³ A. T. Welch, nav. djelo, str. 68.

⁴⁴ Isto, str. 69.

⁴⁵ Enes Karić, nav. djelo, str. 74.

je morao neka slova zamijeniti drugim, npr. *Ta* (ط) i *Kaf* (ك) promijenio je u *Ba*, *Sad* (ص) i *Kaf* u *Mim* itd.⁴⁶ Međutim, sama činjenica da on sebi uzima za pravo mijenjati određene harfove otvara mogućnost greške u kur'anskom tekstu, što je neprihvatljivo.

5. A. T. Welch te harfove prihvata kao sastavni dio kur'anskog teksta, ali za njihovo tumačenje ukazuje na nekoliko detalja. Kao prvo, ukazuje na to da se većina tih grupa slova slaže s rimom vlastitih sura. Npr. grupe slova na početku sedamnaest sura završavaju se na *im*, *in*, ili *un* (*Elif-Lam-Mim*, *Ha-Mim*, *Ja-Sin* itd.), što je u skladu s rimom u tim surama. Pored toga, Welch izražava simpatije za već navedeni stav da ti harfovi predstavljaju arapski alfabet, što detaljno obrazlaže.⁴⁷ Ipak, iz nekih detalja može se zaključiti da on Kur'anu prilazi kao ljudskom, a ne Božijem djelu.

Mišljenja orijentalista naveli smo radi stjecanja uvida u njihova razmišljanja i odgovore o pitanju slova na počecima sura. Iz navedenog se može vidjeti da su željeli dati nove odgovore, zbog čega su uložili značajan trud u proučavanju tih harfova. Međutim, budući da oni Kur'an posmatraju kao ljudsko djelo, te da ni jedan od njihovih odgovora ne nudi cjelovito rješenje, ne možemo ih prihvatiti.

Zaključak

Od navedenih odgovora na pitanje šta je svrha tih harfova na početku 29 kur'anskih sura, kao posebno interesantne, izdvajamo sljedeća tri: 1., 10. i 11. Pored činjenice da ga zastupa veliki broj mufessira, prvi nam se odgovor čini logičan. Naime, poznato je da su idolopoklonici upućivali brojne prigovore Poslaniku, s.a.v.s., da Kur'an nije Božije djelo nego da ga on izmišlja, da je opsihiren, da ga preuzima od nekog drugog čovjeka itd. Kao odgovor na te tvrdnje Uzvišeni objavljuje nekoliko ajeta u kojima ih poziva da, ako je istina to što govore, oni sami napišu nešto slično Kur'anu, ili samo dio Kur'ana, pa neka u pomoć pozovu i džine, ali to nikada neće biti u stanju! S obzirom na to, čini nam se razumnim objašnjenje da su ti harfovi

⁴⁶ A. T. Welch, nav. djelo, str. 70, 71.

⁴⁷ Isto, str. 75-77.

bili u funkciji podsjećanja idolopoklonika, pa i ostalih, na njihove tvrdnje, te na izazov da napišu nešto slično Kur'anu.

Deseti odgovor zaslužuje posebnu pažnju jer se njime ukazuje na to da se funkcija tih harfova ne može svesti na samo jedan razlog, nego da postoji više razloga zbog kojih su u toj formi objavljeni. Zaista je interesantno da ti harfovi nisu objašnjeni drugim ajetima, kao ni jednim vjerodostojnim hadisom. Ako se još uzme u obzir da je njihova forma i način učenja / izgovaranja drukčija u odnosu na ostatak Kur'ana, to upućuje na zaključak da oni imaju više razloga objavljivanja i više funkcija. Naime, da je razlog njihova objavljivanja samo jedan, vjerovatno bi na njega ukazao sam Poslanik, s.a.v.s. S obzirom na sve, mišljenja smo da se ti harfovi mogu odnositi na većinu navedenih stavova i objašnjenja.

No, i pored svega toga, ne možemo sa sigurnošću tvrditi koje sve odgovore ti harfovi obuhvataju, te nismo sigurni da se u budućnosti neće pojaviti neki novi interesantni odgovori. Zato moramo istaći jedanaesti odgovor, priznajući, kao i mnogi islamski učenjaci, da je konačan odgovor kod Allaha, odnosno, da On najbolje zna (والله أعلم)!